

УДК 378.4

А. В. Сало, асп.

Кіровоградський національний технічний університет

Роль та місце вищої освіти України в сучасній економічній системі

В статті розглянуто та розширено поняття вищої освіти, проведений аналіз вищої освіти в контексті глобалізації українського суспільства. Обґрунтовано взаємозв'язок та залежність роботи інституту вищої школи України з економічним зростанням країни. Розглянуті та конкретизовані головні проблеми сфери вищої освіти України. Представлений аналіз впливу недоліків вищої освіти на загальноекономічну ситуацію в державі. Запропонована низка можливих шляхів подолання головних проблем в системі вищої освіти України.

вища освіта, глобалізація, сучасна система, інтеграція системи вищої освіти України, економічна система

А.В. Сало, асп.

Кировоградский национальный технический университет

Роль и место высшего образования Украины в современной экономической системе

В статье рассмотрено и расширено понятие высшего образования, проведен анализ высшего образования в контексте глобализации украинского общества. Обоснована взаимосвязь и зависимость работы института высшей школы Украины с экономическим ростом страны. Рассмотрены и конкретизированы основные проблемы сферы высшего образования Украины. Представлен анализ влияния недостатков высшего образования на общеэкономическую ситуацию в государстве. Предложен ряд возможных путей преодоления главных проблем в системе высшего образования Украины.

высшее образование, глобализация, современная система, интеграция системы высшего образования Украины, экономическая система

Постановка проблеми. Беручи до уваги стрімкий розвиток всіх без виключення сфер життєдіяльності країни в світлі останніх глобалізаційних тенденцій, не можна не помітити значну відсталість усіх підсистем сфери вищої освіти. Такий стан однієї з головних підсистем країни є загрозливим і вкрай небезпечним. Зважаючи на те, що саме сфера освіти забезпечує країну такими необхідними ресурсами, як інтелектуальний капітал, робоча сила та науковий потенціал, модернізація даної системи через переосмислення та усунення нагальних проблем є очевидною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так як корені вищої освіти сягають багатьма століттями назад, дана тема не є новою і не раз розглядалась та вивчалась видатними вченими та економістами, зокрема: В. Кушнір, Г. Кушнір, Н. Рожкова, Л. Ноджак, Т. Фертікова, С. Михаць та ін. В працях цих вчених переважають проблеми впливу освітянського сектору на економічне зростання, вплив на демографічні та соціальні фактори, але недопрацьованим залишається питання розгляду особливостей та проблем вищої освіти з точки зору інтеграційних процесів. Саме цю тему автор вважає за потрібне розкрити в даній статті.

Постановка завдання. Метою статті було дослідити новоформування пов'язані з інтеграцією України в європейський простір, розкрити їх глибину та наслідки як для освітянського сектору, так впливу через нього на країну загалом.

Виклад основного матеріалу. Інститут вищої освіти завжди користувався великою повагою, тому не дивно що у сучасному суспільстві сфера вищої освіти зайняла одне з найбільш передових сегментів людської зайнятості. Насамперед, це продиктовано вимогами, які ставить перед нами сучасне суспільство, однією з характерних рис якого є

безупинний розвиток та удосконалення. Воно ставить перед випускниками вищих навчальних закладів (надалі ВНЗів), які у майбутньому становитимуть основу держави, ряд вимог, які відрізняються своєю вимогливістю. Освіта, зважаючи на темпи розвитку сучасної системи, розглядається як головний фактор соціального та економічного прогресу. Саме тому доцільним є виокремлення та конкретизація нових вимог, які продиктовані даними процесами.

Вища освіта є ключовою ланкою системи будь якої країни, а правильно сформована політика вищої освіти – запорукою процвітання цієї країни. В Україні інститут науки був сформований ще в межах XI ст. і з тих пір еволюціонував у сучасну систему вищої освіти [1]. Поняття вищої освіти, як і власне її концепції були багаторазово змінені, вдосконалені, доки не набули сучасної форми. Звертаючись до Закону України «Про вищу освіту» маємо наступне її трактування: вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [2]. В той же час інше джерело, а саме психолого-педагогічний словник пропонує розглядати термін вищої освіти як результат засвоєння такої сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, яка дозволяє спеціалісту самостійно і відповідально вирішувати дослідницькі та практичні завдання, творчо використовуючи і розвиваючи досягнення культури, науки і техніки [3]. Окрім того, не варто забувати про те, що недоотримання вищої освіти має серйозні економічні наслідки, такі як відставання фактичних темпів економічного зростання від потенційно можливих внаслідок недостатнього використання людського капіталу, а по-друге, закріпленню низького рівня добробуту в майбутньому. Низький рівень вищої освіти в країні загрожує темпам та самому процесу участі у економічній діяльності [8].

Нарешті, низький рівень освіти батьків, виходячи з досліджень Глазера, негативно впливає на якість освіти дітей, навіть якщо у батьків є матеріальні можливості забезпечити навчання дітям [7].

Отже, спираючись на ці джерела можемо прийти до висновку, що вища освіта являє собою своєрідну квінтесенцію, поєднуючий елемент між потребами країни та суспільством, фактором який напряду впливає на темпи економічного розвитку держави. Вона вбирає в себе потреби держави і в процесі безперервного функціонування переносить здібності, знання для досягнення цих потреб, втілюючи їх в громадян в процесі навчання. Саме тому вкрай важливим є усвідомлення важливості ролі, яку відіграє вища освіта в державі. Необхідне розуміння того, що зусилля та ресурси вкладені в модернізацію, удосконалення системи вищої освіти принесє свої плоди в вигляді сильної конкурентоздатної економіки.

Звичайно за останнє десятиліття людство зробило великий крок в своєму розвитку. Прогрес усіх соціально важливих сфер суспільства став невід'ємним супутником людства. І саме тому сфера вищої освіти має змінюватись, рухатись вперед відкидаючи застарілі стереотипи та залишаючись відкритою до нововведень, продиктованих сучасною системою. З огляду на це потребують перегляду функції та мета вищої освіти. З погляду синергетики, освіта "є доволі складною системою, ступінь складності якої уможлиблює здатність до саморегуляції, самодетермінації, саморозвитку" [4, с. 5]. В той же час як підсистема суспільства, вона набуває характерних рис та новоутворень. Так, наприклад, зовсім нещодавно було введено таке поняття, як інноваційна освіта, ключовими характеристиками якої є акцентування уваги на всебічному розвитку особливості, максимальному прояві творчого потенціалу індивіду, створення сильної мотивації до саморозвитку на основі добровільно обраної «освітньої траєкторії» і області професійної діяльності. Тобто як бачимо, самий принцип вищої освіти, фундаментом якого було позиціонування здобуття вищої освіти як чогось обов'язкового, перевтілюється в зовсім протилежну форму. Тепер держава шукає не важелі впливу на громадян, а важелі мотивації, в тому числі до здобуття вищої освіти.

Така інноваційна політика в рамках вищої освіти дозволяє формувати інтелектуальну, свідому і конкурентоздатну націю, спроможну направляти свій потенціал на благо країни. Позитивна тенденція у зміні свідомості та куту сприйняття молоддю наявності якісної вищої освіти вже спостерігається протягом останніх кількох років. В наведеній нижче таблиці 1 представлені динаміка даних щодо кількості випускників вищих навчальних закладів а також осіб, що продовжили свою освіту в аспірантурі чи докторантурі протягом останніх п'яти років.

Таблиця 1 – Динаміка показників випуску з ВНЗ, аспірантури та докторантури за період 2008-2013 рр., осіб [6]

Навчальний рік	Кількість випускників ВНЗ	Кількість аспірантів	Кількість докторантів
2008/2009	623000	33344	1476
2009/2010	642100	34115	1463
2010/2011	654700	34653	1561
2011/2012	626500	34192	1631
2012/2013	612900	33640	1814

Спостерігаючи загальну тенденцію до скорочення кількості випускників вищих навчальних закладів бачимо, що найбільший сплеск даного показника припадав на 2011 рік, що має пряму залежність від демографічних показників. Загалом же за останні п'ять років не спостерігалось критичного зменшення чи збільшення випускників. Інша ситуація щодо аспірантів – за останні два роки їх кількість знизилась більш ніж на 1000 осіб, що у співвідношенні складає 3,4%. В той же час маємо сталий ріст показника випускників докторантури. З 2008 року число докторантів збільшилось на 338 осіб. На думку автора, цей показник відображає результат зміни свідомості українців, їх прагнення до інтелектуального росту та високої самомотивації.

Але розглядаючи кількісні показники варто звернути увагу і на якісну сторону вищої освіти. Для цього варто проаналізувати таку функцію вищої освіти, як внутрішня ефективність. Дане поняття трактується як ефективність діяльності самої системи освіти в цілому, що в свою чергу передбачає раціональне використання людських, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів, які витрачаються на організацію в процесі діяльності освітніх установ для забезпечення формування комплексу пізнавальних, професійних, особистих та комунікативних характеристик особистості.

До основних критеріїв внутрішньої ефективності відносять: ступінь задоволення потреб вищої освіти у ресурсах, загальну успішність, кількість випускників з відзнакою, зміст навчальних планів, рівень кваліфікації професорсько-викладацького складу, якість забезпечення матеріальної, інформаційної та соціально-культурної баз, державні замовлення на наукові дослідження, навчальну літературу.

Аналізуючи внутрішню ефективність вищої освіти, варто звернути увагу на протилежне їй поняття – зовнішньої ефективності вищої освіти. Проявами зовнішньої ефективності є зменшення рівня безробіття, підвищення рівня життя населення, приріст ВВП, підвищення рівня суспільної продуктивності праці.

Критеріями, які відображають рівень зовнішньої ефективності вищої освіти є ступінь творчої активності робітників у раціоналізації та винахідництві, ступінь участі у впровадженні нової техніки. Важливим моментом є позитивні наслідки правильного впровадження системи вищої освіти: зменшення бідності в суспільстві, покращення здоров'я населення, демократизація суспільства, поліпшення навколишнього середовища, культурний розвиток, послаблення криміногенної ситуації тощо [9].

Говорячи про розвиток держави у розрізі інтернаціоналізації економіки і суспільства в цілому, варто звернути увагу на такий важливий показник, як рівень інтелектуального потенціалу суспільства. Будучи доволі абстрактним, цей показник тим не менш є кількісно-якісною характеристикою суспільства, що відображає сукупний

освітній рівень членів суспільства [5]. Цей показник є вкрай важливим так як характеризує не об'єм засвоєних знань, а доцільність їх використання.

Розглядаючи систему вищої освіти України неможливо оминати болючу тему її недоліків та проблем. І хоча до цього часу не існує ідеальної системи організації процесу вищої освіти, варто розглянути шляхи покращення умов її здобуття та мінімізації негативних наслідків викликаних наявністю першочергових проблем. В Україні проблеми вищої освіти насамперед стосуються таких напрямів, як матеріально-технічна база, програми та зміст навчального процесу, напрям фінансування вищої освіти.

Не є новиною, що стан матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів знаходиться на самому низькому рівні. Держава майже не виділяє кошти на закупівлю нового обладнання, облаштування кабінетів тощо. Така ситуація не дає можливості готувати висококваліфікованих працівників, володіючих необхідним набором знань та навичок. З огляду на це, неможливим є підготовка конкурентоздатних фахівців, професіоналів своєї сфери діяльності проводячи процес навчання без практики або на обладнанні, яке давно списане на підприємствах України.

Другим болючим питанням є сфера фінансування вищої освіти державою. Але врозріз поширеній думці про низький рівень відрахувань в сферу вищої освіти України проблема полягає в іншому. За обсягами фінансування вищої освіти у % ВВП Україна посідає одне з перших місць у Європі, на рівні скандинавських країн, які лідирують у витратах на освіту. Щорічно на потреби вищої школи України виділяється близько 2,3% від ВВП, що є меншим лише за аналогічний показник у Данії (2,41%). Чому ж тоді українські вищі навчальні заклади не є найвідомішими та найпрестижнішими у світі? Головним недоліком є схема ефективності розподілу та використання цих коштів. Дана система є вкрай непрозорою та базується на основі індивідуальних домовленостей з університетами. Окрім того, на відміну від інших країн для українських університетів діють обмеження регламентовані централізовано встановленими нормативами. Університети отримують кошти, але не мають автономності щодо напрямку їх використання. Зміна такої системи збільшила б рівень конкуренції між вищими навчальними закладами, піднявши і якість освіти, і рівень науково-дослідницької діяльності.

Що стосується питання організації навчального процесу, то тут начебто всі проблеми були вирішені, коли 19 травня 2005 року Україна приєдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти. На жаль цей напрямок євроінтеграції зіткнувся з рядом перешкод. Дана угода передбачала докорінну зміну системи та самої суті вищої освіти, зміну свідомості викладачів та студентів, підходів до надання та здобуття вищої освіти. Зважаючи на те, що більшу частину викладацького складу вищих навчальних закладів, становили люди похилого віку, введення кредитно модульної системи (одна з вітх болонського процесу) зіткнулось з несприйняттям даної системи та складнощами при введенні її в процес навчання. Інститут вищої школи України потребує молодих спеціалістів, людей які б були здатні вести Україну у напрямку євроінтеграції. Нажаль рівень заробітних плат освітян залишається вкрай низьким і не може виступати привабливим для молодих науковців.

Варто зазначити що окрім вищенаведених проблем, процес глобалізації суспільства завжди диктував ряд якісних змін, до яких зокрема входять вимоги до випускників. Молодим спеціалістам в контексті світової глобалізації мають бути притаманні винахідливість, відмінні комунікативні здібності, широке коло світобачення, відкритість до впровадження та використання новітніх технологій, бажання постійного засвоєння нових знань та інформації. Дійсно конкурентоспроможними на ринку праці будуть лише ті випускники, яка здатні швидко орієнтуватись в складних ситуаціях та пристосовуватись до мінливого характеру глобальних процесів.

Висновки. З вищенаведеного можна зробити такі висновки: конфігурація та переосмислення поняття вищої освіти є логічним та бажаними результатом якісних

перетворень в сфері вищої освіти, що відбуваються на світовій арені. Повернення до застарілих важелів впливу на освітян, слідування застарілим схемам ведення політики вищої освіти – давно вже не є актуальним. Сучасна спільнота потребує пошуку нових понятійних апаратів, нових шляхів задоволення інтелектуальних потреб продиктованих інтеграцією у світовий освітній простір. Саме з огляду на це, на даному етапі розвитку Україна повинна визначити напрям майбутнього руху та окреслити чіткі цілі в контексті євроінтеграції.

Список літератури

1. Історія освіти в Україні. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] / Сайт вільної енциклопедії «Вікіпедія». – Режим доступу до ресурсу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_освіти_в_Україні.
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
3. Психолого-педагогічний словник / [укл. Рапацевіч Є. С.]. – Минск : «Сучасні. слово», 2006. – 928 с.
4. Кушнір В. Інноваційність освіти як дидактичний принцип / Василь Кушнір, Григорій Кушнір, Наталя Рожкова // Рідна школа. - 2012. - № 6 (990). - С. 3-8.
5. Ноджак Л. С. Демографічні та соціально-економічні чинники формування і використання інтелектуального потенціалу за ринкових перетворень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / Л.С. Ноджак ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2003. — 20 с.
6. Освіта. Вищі навчальні заклади. [Електронний ресурс] / Сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Viaene J. Human Capital Formation, Income Inequality and Growth / J. Viaene, I. Zilcha // TI 2001-104/2 Tinbergen Institute Discussion Paper. – p. 5.
8. Фертікова Т. М. Освіта як фактор економічного зростання в Україні / Т. М. Фертікова // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили. Серія: економіка. – Миколаїв : Вид-о МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Т. 51. - Вип. 38. - С. 53-57.
9. Михаць С. О. Роль освіти як фактора економічного зростання в умовах перехідної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 “Економічна теорія” / С.О.Михаць ; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2004. — 20 с.

Anastasiia Salo

Kirovohrad national technical university

The role and place of higher education of Ukraine in modern economic system

Taking into account rapid development of all spheres of the country in light of the recent globalization trends, it is impossible not to notice substantial retardation of all sub-systems of higher education. This condition is one of the major subsystems of the country is threatening and extremely dangerous. Despite the fact that the education system provides the country with such essential resources as intellectual capital, labor and scientific potential, modernization of this system through the reconsideration and resolve urgent problems is obvious.

The article deals with basic questions of reforming and improving the system of higher education in Ukraine in the context of European integration processes. Despite rapid development of a modern system of higher education is seen as the main factor of social and economic progress. That is why it is appropriate selection and specification of new requirements that are dictated by these processes. The article analyzes the key directions, which primarily affected by the changes of European integration. The main of them already have modified a number of requirements to the graduates of higher educational institutions. As a result of gradual analysis presents the most immediate sector of higher education functions, requires radical changes. The author gives examples of the use of outdated and inefficient levers of influence on the educational process, and proposed alternative to the more effective ways, such as replacing the old administrative principles of motivational. This innovative policy in the framework of higher education allows to form an intelligent, conscious and competitive nation, able to direct its potential for the benefit of the country.

The author has studied the quantitative indicators of graduates of higher educational institutions, the main trends in this direction. Together in addition to quantitative indicators, paid attention to the qualitative component of this sector research. Namely analyzed such functions of higher education, both internal and external efficiency, represented by their principal criteria and factors of influence. In addition to the work carried out examination and analysis of the most painful problems of the current state of higher education which include financing, material and technical basis, organization of educational process. The author presents suggestions for the improvement of the status in these areas, and also expressed an opinion about expediency of the refusal of outdated methods of conducting of educational policy in Ukraine.

higher education, globalization, modern, integration of higher education in Ukraine, economic system

Одержано 25.03.14